

Інститут прикладних гуманітарних досліджень

Проект «Громадський моніторинг дотримання демократичних стандартів взаємодії судів та засобів масової інформації».

Особливості взаємодії судів та засобів масової інформації в регіоні

Аналітичний звіт за результатами моніторингу в Криму

**ХАРКІВ
2007**

Це видання здійснене за підтримки американського народу через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID).

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

ПРОЕКТ “УКРАЇНА: ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА”

Особливості взаємодії судів та засобів масової інформації в регіоні.
(Аналітичний звіт за результатами моніторингу в Криму). – Харків: ІПГД,
2007 – 47 с.

© Інститут Прикладних Гуманітарних Досліджень

© 2007

ВСТУП.

Аналітичний звіт підготовлено на основі матеріалів, отриманих в рамках проекту «Громадський моніторинг дотримання демократичних стандартів взаємодії судів та засобів масової інформації», який здійснювався Інститутом прикладних гуманітарних досліджень в лютому - серпні 2007 року в Криму в рамках програми з громадського моніторингу судів проекту «Україна: верховенство права», що об'єднала проекти з громадського моніторингу судів шести громадських організацій в різних регіонах України (Київ, Харків, Рівне, Львів, Одеса, Донецьк, Крим)

Актуальність проблеми. Прозорість функціонування державних інститутів є важливою ознакою сучасної демократії. Громадяни мають знати хто і як приймає суспільно важливі рішення, як вони виконуються і які це має наслідки для суспільства в цілому. Реалізація цього загального принципу демократичного устрою в судовій системі має суттєві відмінності, оскільки повинен постійно підтримуватись баланс інтересів суспільства в цілому, окремих груп та особи стосовно інформації про судові провадження. Порушення цього балансу може створити ризики недотримання прав людини, підриву авторитету та довіри населення до суду а також корупції.

Засоби масової інформації відіграють роль важливого суспільного механізму у взаємодії судової системи та інститутів громадянського суспільства. Практика Європейського Суду з прав людини засвідчує існування специфічних стандартів взаємодії ЗМІ і судів, які мають відмінності в порівнянні з іншими сферами державного життя, оскільки принцип незалежності та неупередженості суду створює специфічні обмеження у висвітленні судової проблематики у ЗМІ. **Очевидно, для ЗМІ саме судова проблематика є найбільш складною та «делікатною».**

В Україні проблема ускладнюється наявністю традицій радянської судової системи, яка базувалась на засадах закритості та обмежень для

публічного висвітлення судочинства а також незрілістю вітчизняних ЗМІ, що все ще засвоюють правила доброчесності «сторожових псів демократії». Тобто можна вести мову про наявність двох груп проблем. З одного боку, судді не мають чітких уявлень про демократичні стандарти взаємодії із ЗМІ, з іншого – журналісти не завжди готові належним чином сприймати специфічні обмеження своїх прав у висвітленні судової проблематики. Це має негативні наслідки для громадянського суспільства, оскільки проявляється неефективність важливого механізму громадського контролю судової системи.

Дослідження проводились на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь. Вибір регіону обумовлений специфікою ситуації щодо відносин ЗМІ та судів. Крим характеризується високим рівнем соціальної напруги. Суди виносять резонансні рішення, що досить часто отримують неадекватне та суперечливе висвітлення в засобах масової інформації.

Цілі та завдання дослідження.

Метою дослідження є отримання соціальної інформації про стан інформаційних відносин ЗМІ та судів в Криму, а саме:

- визначення кількісних та якісних параметрів публікацій регіональних ЗМІ з судової проблематики;
- аналіз проблем у взаємовідносинах судів та ЗМІ;
- оцінка існуючих організаційних форм взаємодії судів та ЗМІ;
- визначення суб'єктивного відношення суддів та журналістів до участі ЗМІ у висвітленні судових проблем.

Методи моніторингу.

В дослідженні були використані наступні методи збору інформації:

1. **Контент-аналіз матеріалів ЗМІ** з метою виявлення особливостей масиву публікацій регіональних ЗМІ з судової проблематики. Аналіз проводився спеціально підготовленими волонтерами на основі Бланку

аналізу ЗМІ. Вибірка видань включала 14 друкованих ЗМІ, 5 телеканалів, 5 радіоканалів, 7 інтернет-видань. Аналіз охоплював період з 1 січня по 1 серпня 2007 року. Для друкованих ЗМІ та більшості Інтернет-видань (там, де для цього були технічні можливості) використовувався суцільний аналіз, для теле – та радіокомпаній – вибіркового (загалом протягом 27 днів фіксувались матеріали, що були в них представлені). Всього було виявлено 216 матеріалів з судової проблематики (дублювання та передрук при цьому не враховувались).

2. **Спостереження** проводились в 9 судових установах регіону волонтерами проекту на основі формалізованого Бланку спостережень. Всього було проведено 141 візит на судові засідання, де розглядалися справи, що могли викликати зацікавленість журналістів. Фактично було проведено спостереження 24 судових засідання, на яких були присутні журналісти.

3. **Опитування суддів та журналістів** проводилось на основі методики глибокого інтерв'ю. Перевага методології якісного дослідження була надана через необхідність не стільки перевірити певні гіпотези, скільки ідентифікувати нові аспекти проблеми взаємодії судів та ЗМІ. Опитування проводили експерти проекту в травні-липні 2007 року. Всього було опитано 29 суддів місцевих та апеляційних судів, чиї контакти з ЗМІ були більш інтенсивними. Було опитано 37 журналістів друкованих та електронних ЗМІ. Серед них 22 – мали публікації з судової проблематики більше ніж один раз на рік.

4. **Фокус-групи** були проведені у травні (за участю журналістів) та серпні (за участю суддів) експертами проекту з метою визначення відношення цих цільових груп до пріоритетності завдань реформування відносин судів та ЗМІ.

Розділ 1. Судова тематика в ЗМІ Криму: контент-аналіз регіональних ЗМІ.

Методика дослідження змісту регіональних ЗМІ базувалась на концепції «типового інформаційного потоку», яка передбачає необхідність моніторингу інформації ЗМІ виходячи з ситуації «пересічного громадянина», який звичайно позбавлений можливості знайомитись з матеріалами всіх видань, обмежуючись тими, що є для нього доступними. Тому вибірка ЗМІ враховувала такі показники як тиражність, популярність, територія поширення (розповсюдження). Експерти та волонтери, що приймали участь в цій частині дослідження, визначали перелік ЗМІ фактично моделюючи читацькі уподобання основних соціальних груп населення Криму та його територіальну стратифікацію (Сімферополь, Севастополь, малі міста (Бахчисарай, Джанкой, Феодосія, Євпаторія), степові райони, Південний берег).

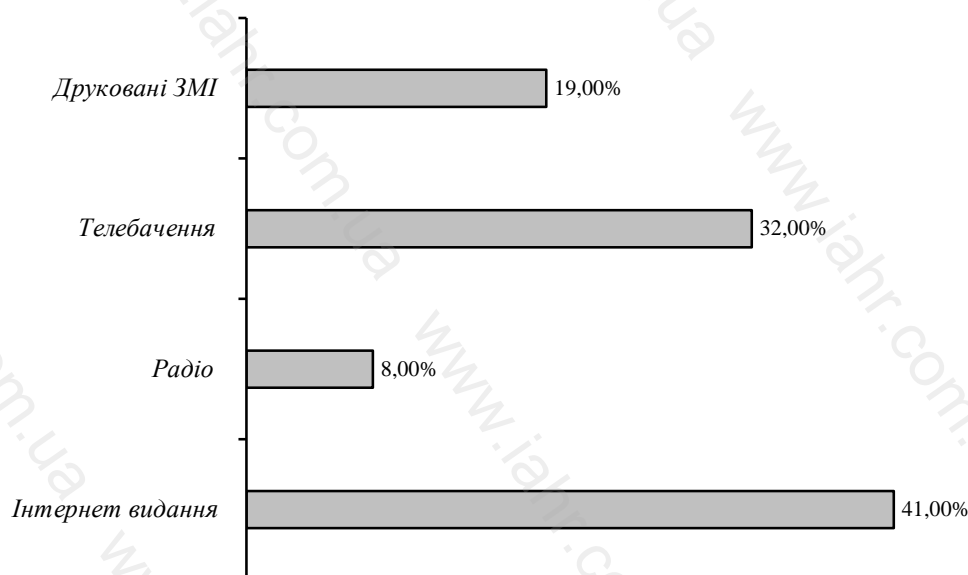
Поширеність судової проблематики в регіональних ЗМІ є неоднозначною в своїх проявах та суперечливою в оцінках. З одного боку, в більшості видань, що були об'єктом моніторингу в нашому дослідженні, мало не в кожному другому номері більшості видань знаходимо в різних за формою та змістом публікаціях згадування судів та судових проблем. З іншого боку, в соціологічних дослідженнях останніх років а також і в нашому опитуванні знаходимо домінуючу негативну оцінку участі ЗМІ у висвітленні судових проблем. Визнається, що це «маргінальна та непопулярна проблематика для журналістів».

Опитування журналістів, проведене в рамках проекту «Україна: верховенство права» показує, що лише 3% опитаних журналістів визнають, що проблеми реформування судової системи представлені в українських ЗМІ «загалом достатньо».

Матеріали з судової проблематики, які були виявлені під час нашого дослідження в регіональних ЗМІ, нерівномірно **розподілені по типам видань**. Загальне уявлення про це дає **СХЕМА 1**.

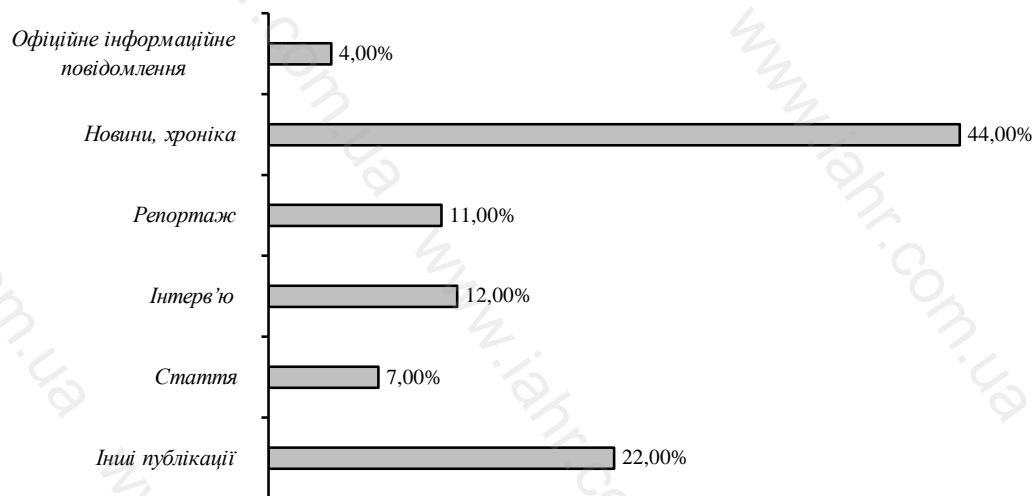
СХЕМА 1.

Розподіл публікацій по типам видань

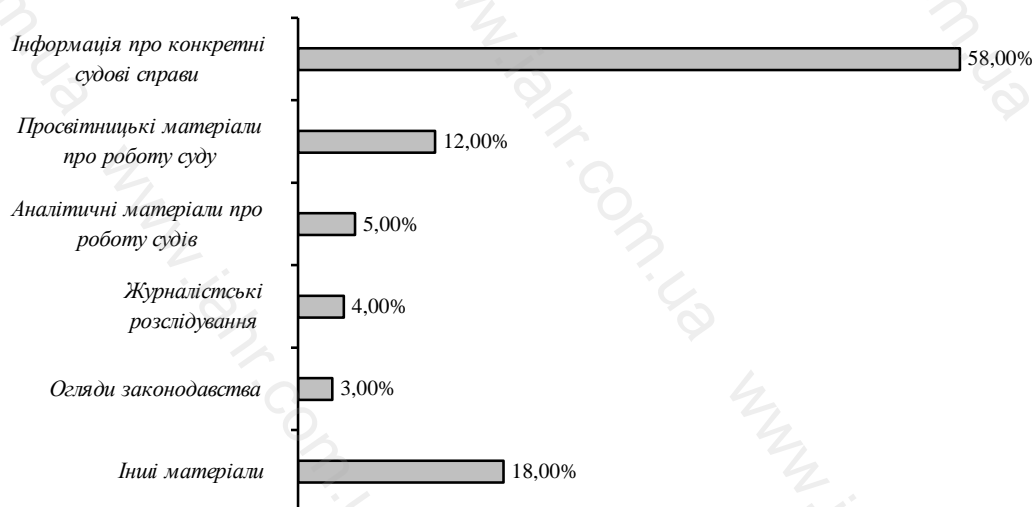
В цілому переважають матеріали Інтернет-видань та електронних ЗМІ (радіо та телебачення) – майже 80 %, які належать до різних жанрів оперативної інформації (новини, хроніки, репортажі тощо). В значній мірі ця інформація базується на інформації, що поширюється загальноукраїнськими інформаційними агентствами і стосується ситуації в Україні в цілому. Наприклад в період з квітня по червень 2007 в регіональних ЗМІ домінувала тематика «неконституційності Указів Президента про дострокові вибори», переважно у вигляді передруків з центральних видань. Регіональна проблематика представлена в них явно недостатньо, при цьому навіть резонансні місцеві факти (перш за все, рішення Феодосійського суду) належного висвітлення не отримали, обмежуючись, як правило, повторами інформації центральних видань.

Жанрова структура публікацій наведена в **СХЕМІ 2** підтверджує тезу про домінування оперативної інформації (новини, хроніка, репортаж, офіційне інформаційне повідомлення) відносно аналітичних жанрів.

СХЕМА 2**Типи публікацій**

Подальшу конкретизацію цих даних знаходимо в **СХЕМІ 3**, яка є ключовою для нашого дослідження, оскільки вона **показує зв'язок публікацій з судовою проблематикою**, тобто дає уявлення про тематичну структуру матеріалів, напрямки та форми висвітлення судової проблематики.

СХЕМА 3

Зв'язок з судовою проблематикою

Більшість публікацій (58 %) є інформацією про конкретні судові справи (про початок судового розгляду, окремі важливі події в процесі такого провадження, про судові рішення, тощо). Така інформація стосується як загальноукраїнської проблематики так і регіональної. При цьому в поданні інформації досить часто виявляється суттєвий чинник – наявність оціночних суджень авторів публікацій, що стосуються окремих елементів діяльності судів (особа судді, ситуація в судовій системі, поширеність корупції, оцінка правової позиції суду, тощо). Такі оціночні судження з'являються тим частіше, чим більш політично заангажованою є редакційна політика видання. Загалом для кримських ЗМІ в період підготовки до дострокових виборів фіксується досить високий рівень політичної поляризації в ЗМІ. Особливо чітко це проявляється в Севастополі, де фактично кожна друга публікація про конкретні судові справи в друкованих ЗМІ супроводжується негативними по відношенню до судової системи оціночними судженнями або смисловими акцентами авторів таких публікацій. Специфіка періоду, який було охоплено моніторингом, полягала в тому, що увагу ЗМІ привертала ситуація в Конституційному суді України

(провадження щодо Указів президента) та її резонанс в регіоні (рішення Феодосійського міського суду). Це знайшло відображення в місцевих ЗМІ. Загалом, на наш погляд, питома вага регіональної інформації в цьому секторі публікацій становить приблизно 60-70 %, що засвідчує досить значну орієнтованість інформаційних інтересів ЗМІ на регіональну проблематику.

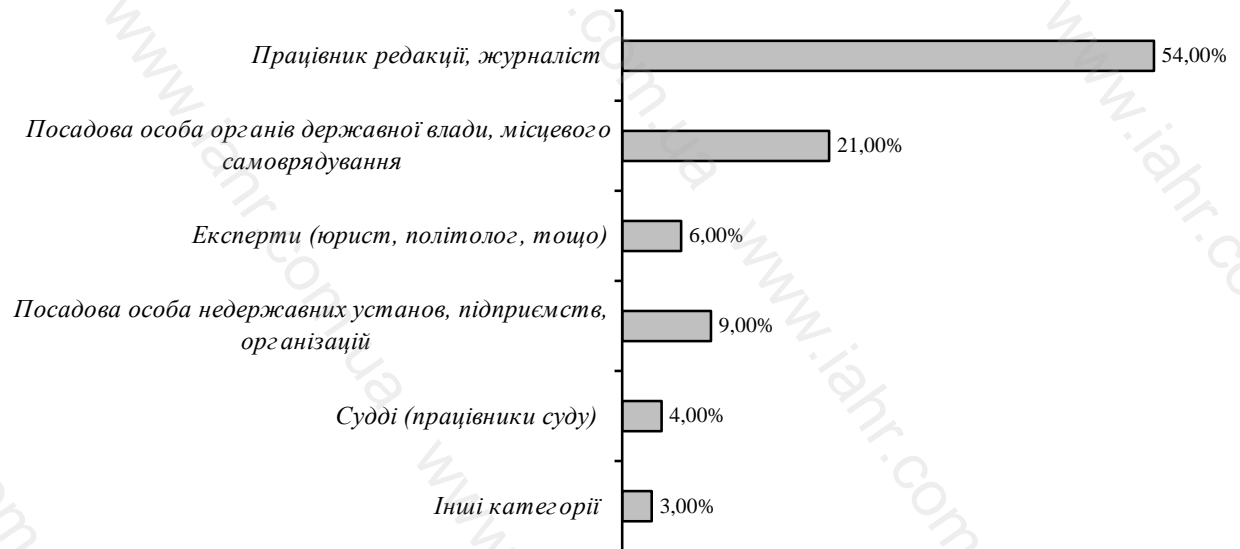
Просвітницькі матеріали про роботу суду та огляди законодавства складають лише 15 %, хоча значна частина цих матеріалів має вузько технічний характер (наприклад, мова йде про цикл публікацій про зміну умов перерахування державного мита, про роботу створюваних адміністративних судів) Такі матеріали досить часто мають характер офіційних, а їх авторами є переважно працівники судової адміністрації. В окремих випадках були виявлені публікації з роз'ясненнями щодо окремих судових процедур, що містили поради та рекомендації для пересічних громадян.

Аналітичні жанри (аналіз роботи судів, ходу судової реформи, журналістські розслідування) складають лише 9 % всіх матеріалів. В більшості випадків такі публікації мали скоріше оглядовий (описовий) ніж аналітичний характер. В таких публікаціях мова йшла зокрема про розвиток матеріально-технічної бази судів, будівництво та реконструкція судових приміщень, аналізувались технічні проблеми. Саме в них найчастіше формулювались певні позиції стосовно реформи судової системи, однак фрагментарно та вузько.

СХЕМА 4. характеризує структуру публікацій за їх авторством.

СХЕМА 4.

Автори публікацій

В даному випадку звертає на себе увагу досить значна питома вага представників органів влади (біля 30 %). В більшості випадків це:

а) працівники правоохоронних органів (органів внутрішніх справ, прокуратури), які загалом характеризуються досить високим рівнем активності в ЗМІ, інформуючи населення про різні аспекти діяльності своїх установ, серед них і щодо питань, до яких причетні суди (передача завершених кримінальних прав до суду, загальні огляди боротьби зі злочинністю в регіонах, тощо),

б) працівники територіальних підрозділів Державної судової адміністрації та управлінь юстиції, що мають планові показники виступів у ЗМІ. Найчастіше саме вони дають певні роз'яснення стосовно законодавства та судових процедур.

Суттєво нижчим є «рівень присутності у ЗМІ» суддів, оскільки лише 4 % публікацій підготовлені за участю суддів (частина з них у вигляді інтерв'ю) а також фахівців-юристів (науковців, адвокатів, тощо)

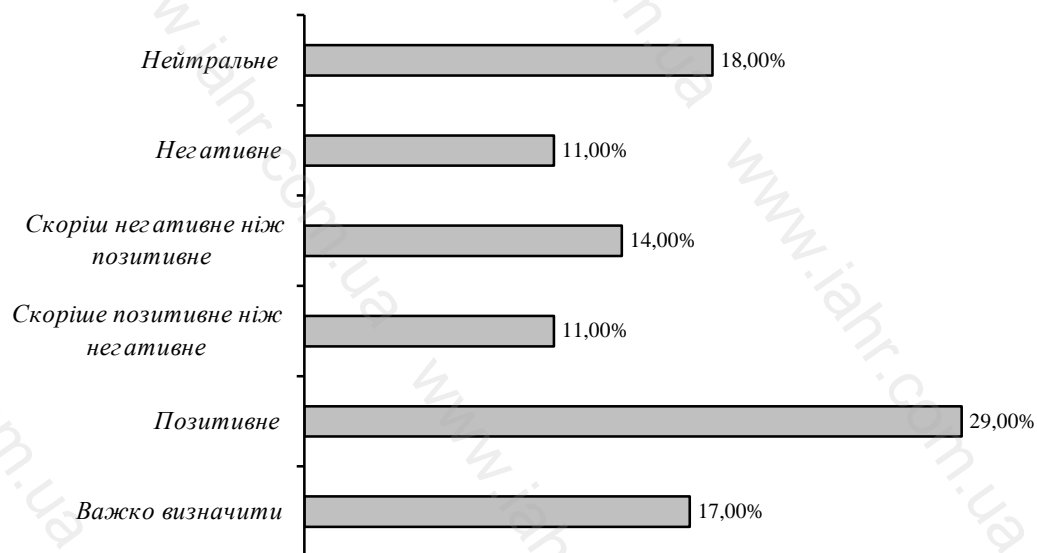
Важливим завданням нашого дослідження було виявлення загального відношення ЗМІ до судів, тобто **співвідношення негативних та позитивних оцінок ситуації в судовій системі.**

Опитування журналістів, проведене в рамках проекту «Україна: верховенство права» показує, що лише 6% опитаних журналістів визнають, що в українських ЗМІ більше позитивних матеріалів стосовно судової системи, 67% - «більше негативних», 15% - «приблизно порівну тих і тих».

Наше дослідження дозволяє дещо конкретизувати ці оцінки на прикладі регіональних ЗМІ Криму. **Розподіл публікацій за «переважним відношенням авторів до судової системи (негативним чи позитивним)»** подано в СХЕМІ 5.

СХЕМА 5.

Переважає ставлення авторів публікацій до суду

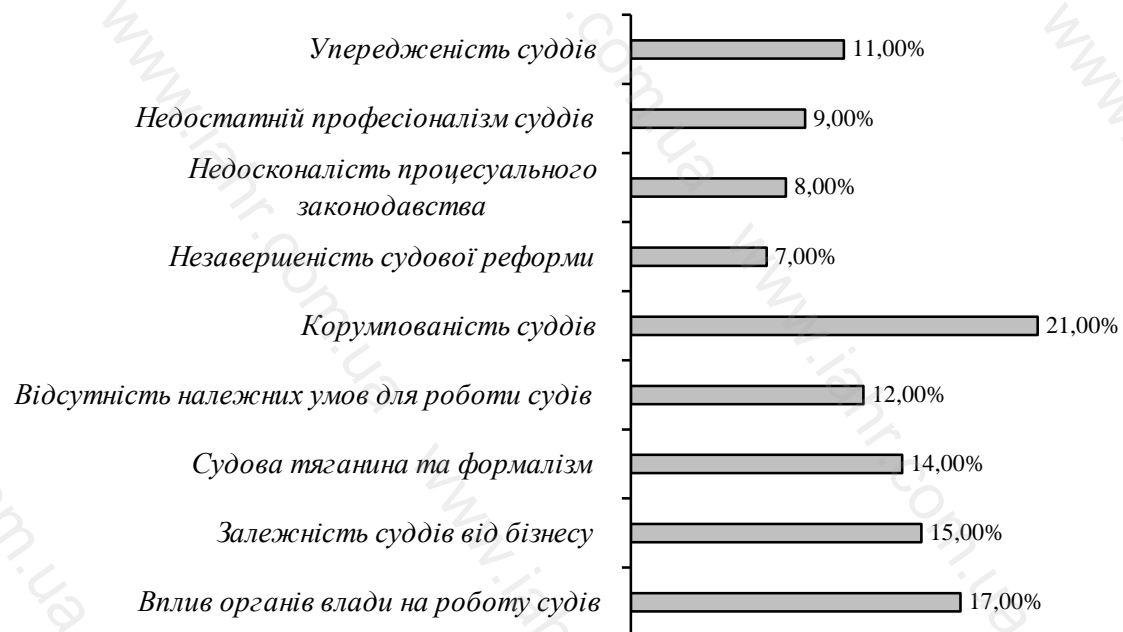
Наведені дані показують, що фактично **питома вага негативних публікацій є нижчою, ніж це показують результати опитувань**

журналістів, оскільки в наших дослідженнях лише 25 % публікацій оцінені як негативні («негативні» - 11 %, «скоріше негативні ніж позитивні» - 14 %). Такі відмінності показують, що в журналістському середовищі (а в певному відношенні – і в суспільстві в цілому) існує **стійкий стереотип негативної оцінки судової системи**, який визначає загальне негативне відношення до «образу суду та суддів» в ЗМІ, під впливом якого саме матеріали негативної спрямованості впливають на спрямованість сприйняття всього масиву публікацій з судової проблематики.

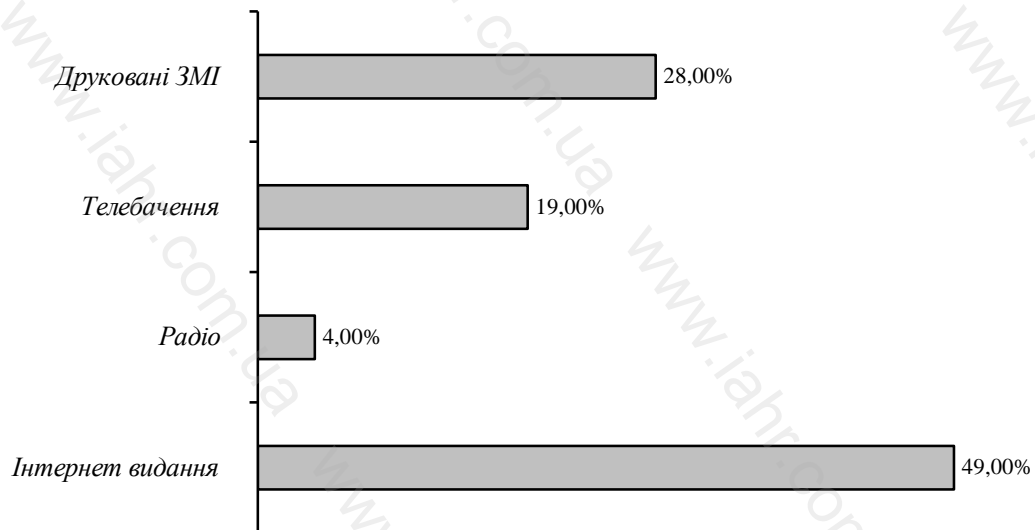
В публікаціях досить часто містяться **критичні оцінки окремих аспектів діяльності судів**, що показує **СХЕМА 6**

СХЕМА 6

Недоліки судової системи, на яких акцентується увага (% публікацій, де ці проблеми розглядаються)

Існує досить нерівномірний розподіл негативних публікацій в різних типах ЗМІ. Загальне уявлення про цей розподіл дає **СХЕМА 7**.

СХЕМА 7.**Розподіл негативних матеріалів по типам видань**

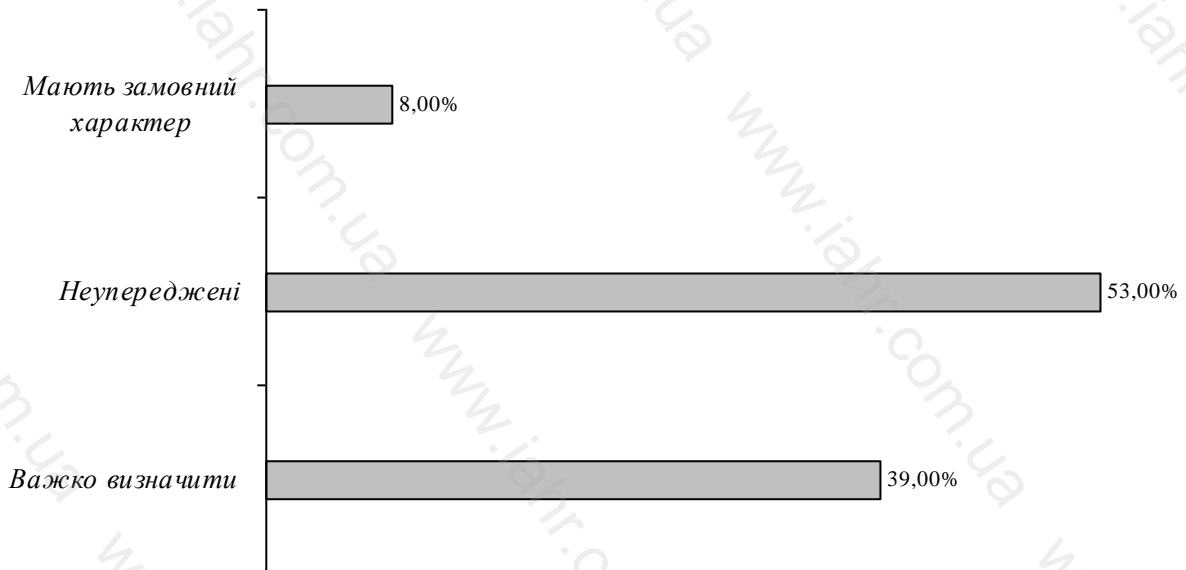
Ці дані дозволяють зробити висновок, що **основний масив негативної інформації про судову систему дають Інтернет-видання (49 %)**. Дослідження вітчизняних авторів в сфері журналістики вже давно доведено більш високий рівень використання Інтернет-видань у «брудних інформаційних технологіях». Це підтверджується і нашими дослідженнями на прикладі висвітлення судової проблематики у ЗМІ Криму, хоча слід враховувати, що в вибірку інтернет-видань не включались сумнівні чи відверто упереджені.

Поширеність «замовних публікацій» є однією з суттєвих проблем судової журналістики, оскільки такі публікації зазвичай мають негативний характер і спрямовані проти окремих суддів чи судів. Наслідком такої практики є зменшення рівня громадської довіри не лише до судової системи але й до ЗМІ.

Схема 8 дає загальне уявлення про поширеність упереджених публікацій.

СХЕМА 8.

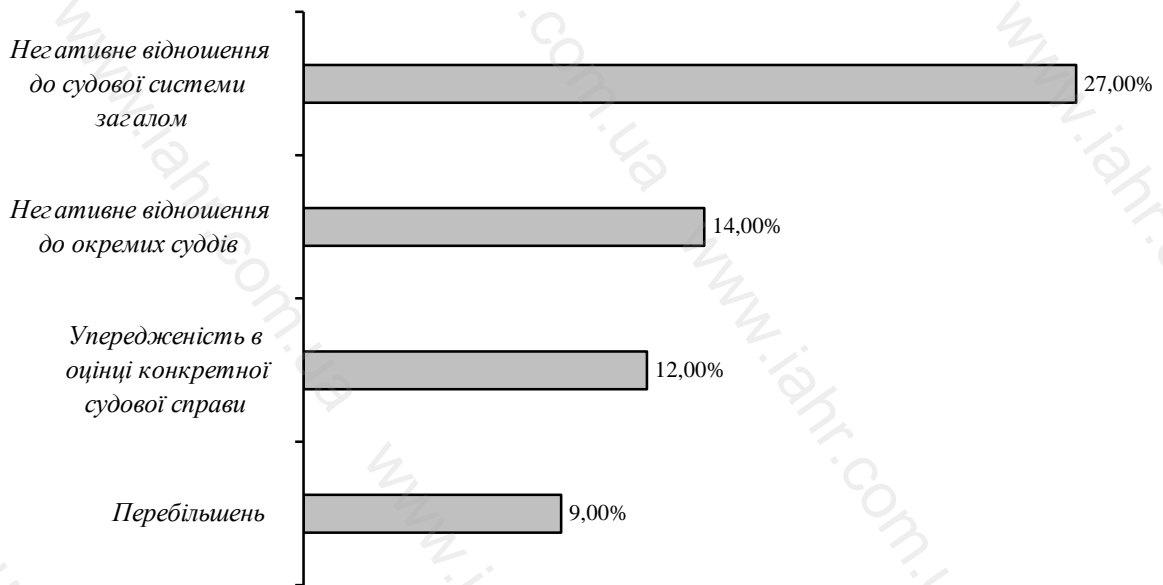
Упередженість публікацій на судову проблематику

Упередженими було визнано 8 % публікацій. Проявом упередженості при цьому визнавались: однобічність висвітлення судових справ, відсутність аргументації негативних оцінок окремих суддів чи судів, свідоме перекручування фактів, захист позицій лише однієї сторони без наведення позиції іншої сторони, тощо.

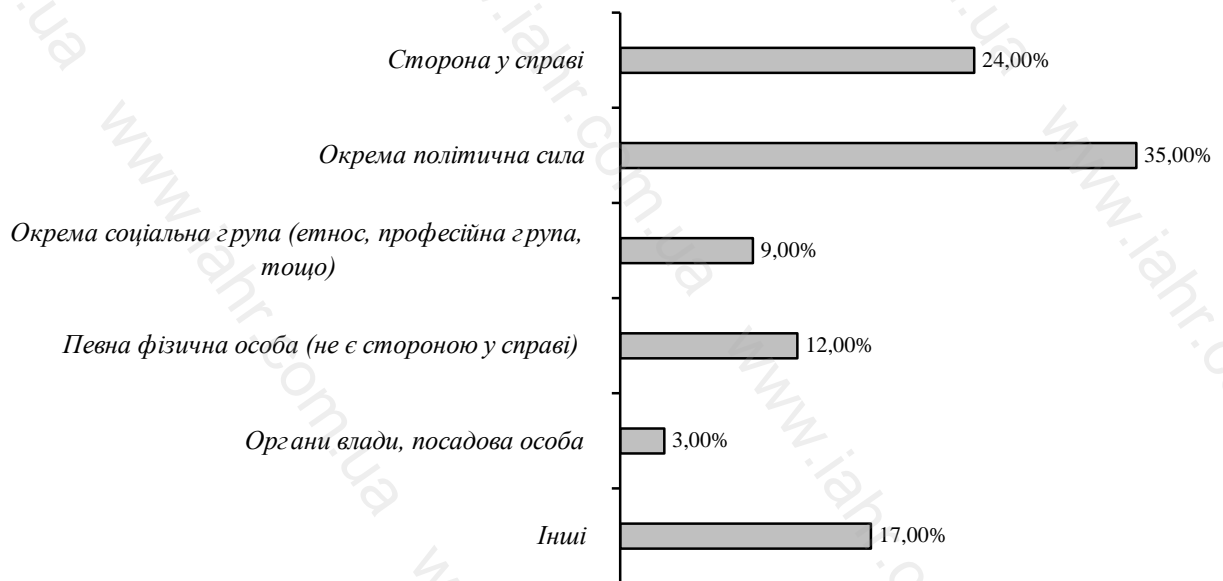
СХЕМА 9 показує поширеність в таких публікаціях окремих типів оціночних суджень авторів стосовно судових проблем.

СХЕМА 9

**Характер оціночних суджень авторів публікацій
(% публікацій, де виявлено такі судження)**

Типовими для регіону категоріями справ, стосовно яких проявляється упередженість є: справи за участю кримських татар, справи з політичним підтекстом (фігурантами є відомі в регіоні політики), земельні спори, виборчі спори. На наш погляд, певна частина упереджених матеріалів може бути визнана замовними, тобто такими які прямо чи опосередковано обслуговують інтереси певних соціальних сил. СХЕМА 10 показує чіі інтереси об'єктивно можуть виражати такі замовні публікації.

СХЕМА 10.

Можливі "замовники" упереджених матеріалів

Безумовно, така оцінка замовного характеру публікацій має досить умовний характер. Слід звернути увагу на те, що значна частина таких публікацій пов'язується з **упередженістю з політичних мотивів**, що може пояснюватись впливом передвиборчого політичного контексту

Контент-аналіз ЗМІ дозволив виявити окремі **особливості професійної діяльності журналістів в сфері судової журналістики**, що стосуються стилю, якості, джерел інформації. Опитування суддів показує існування численних недоліків, які визнаються причиною критичного відношення до стану судової журналістики.

Поширеність окремих професійних вад судової журналістики показує СХЕМА 11.

СХЕМА 11.

**Поширеність окремих професійних недоліків
журналістики**

Найбільш численну групу помилок складають неточності як фактографічного так і юридичного характеру (загалом - 35 %). Вони засвідчують, перш за все, прогалини професійної підготовки журналістів. Частина таких помилок стосується вільного тлумачення обставин справи, які можуть зображуватись на підставі однієї з версій подій в тих випадках, коли весь матеріал базується на свідченнях однієї із сторін процесу. Часто автори «спрощують фабули» справ, звертаючись лише до тих обставин, що видаються їм особисто суттєвими. *Наприклад, репортаж телерадіокомпанії «Х.» (21 липня 2007) про оголошення вироку у резонансній кримінальній справі фокусується лише на одному з злочинних епізодів, який взагалі було не доведено в судовому провадженні.* В деяких випадках матеріали мають грубі помилки загального характеру. *Наприклад, телепрограма поважного загальноукраїнського каналу (11 червня 2007) кілька разів у титрах повторює термін «Сімферопольська область» замість АР Крим.*

Помилки юридичного характеру мають багато варіантів. Найчастіше це помилки термінологічного типу. Наприклад, в багатьох матеріалах, які стосуються судових процесів автори користуються терміном «злочинець» стосовно осіб, вина яких судом ще не встановлена.

Досить часто в публікаціях вільно тлумачаться склади злочинів, які інкримінуються підсудним. Журналісти намагаються викласти їх «неюридичною мовою», що є некоректним з точки зору термінології кримінального законодавства.

Не завжди журналісти чітко розуміють особливості процесуального законодавства, зокрема підсудність, інстанційність тощо. *Наприклад, в статті «Кому він заважав?» (газета «С.» 09 квітня 2007) автор стверджував, що герой публікації через «корупцію в судах відмовляється в апеляційному порядку оскаржувати судові рішення в кримських судах а буде подавати апеляцію до Верховного Суду».*

Типовим є нерозуміння відмінностей основних типів судових рішень (постанова, ухвала, вирок).

Неточності зустрічаються у назвах судових установ. Наприклад, в численних публікаціях, що з'явилися в контексті «феодосійського рішення», зустрічається «Сімферопольський апеляційний суд».

Такі помилки досить часто пояснюється некритичним використанням різних інформаційних джерел при підготовці матеріалів, коли журналіст не лише не перевіряє фактів але навіть не формулює для себе питання чи варто взагалі використовувати такі джерела. Цей аспект став предметом спеціального дослідження. Значна частина публікацій (приблизно 40 - 45 %) взагалі не містила вказівок на ті інформаційні джерела, що були використані. В інших випадках використовувались досить різні **джерела інформації**, структура яких показана в **СХЕМІ 12**.

СХЕМА 12.

**Джерела інформації, використані при підготовці матеріалу
(% публікацій, що мають посилання
на ці джерела)**

Ці дані показують, що власна інформація (тобто інформація отримана самим журналістом) стає все менш значимою. Лише 2 % матеріалів базуються на власних спостереженнях за судовим процесом, 5 % - на інтерв'ю з суддями. Натомість, 41 % на використанні матеріалів з Інтернету, якість яких досить часто не оцінюється критично. Досить показовим це було в ситуації висвітлення в регіональній пресі резонансного судового рішення Феодосійського суду про неконституційність Указу Президента, коли місцеві ЗМІ практично тиражували інформацію загальноукраїнських Інтернет-видань (іноді з грубими помилками). Крім того, варто звернути увагу на те, що «інформаційна активність» судових органів є низькою порівняно з деякими правоохоронними органами. Тобто про деякі судові справи журналісти дізнаються з прес-релізів цих органів і надзвичайно рідко така інформація подається судами.

Розділ 2. Журналісти в залі судового засідання: результати спостережень.

Присутність журналістів в залі судового засідання залишається досить нетиповою ситуацією в судах регіону (очевидно, і в судах України в цілому). Відсутні узагальнюючі дані стосовно кількості візитів журналістів на судові засідання, однак можна скористатись деякими непрямими даними, отриманими в нашому дослідженні. По-перше, лише в 2 % відсотках публікацій з судової проблематики використовуються власні спостереження авторів за судовим процесом. По-друге, в ході опитувань журналісти вказують на «необов'язковість особистої присутності на судовому засіданні» для підготовки матеріалу. По-третє, опитані судді визнають, що до них досить рідко звертаються журналісти з проханнями про присутність на засіданні.

Експерти та волонтери проекту провели спостереження 24 судових засідань в рамках розгляду 15 судових справ в місцевих та апеляційних судах (кримінальні – 7, цивільні – 4, адміністративні – 4), хоча за попередніми оцінками присутність журналістів могла очікуватись щонайменше на 90 засіданнях у справах, що мали безсумнівний суспільний резонанс.

Узагальнені результати цих спостережень наводяться нижче.

Загальні характеристики засідань. Судові засідання, які були об'єктом спостережень, перш за все, можуть бути охарактеризовані наступними ознаками: **стадія процесу** (див. СХЕМУ 13), **ступінь фактичної відкритості процесу**, тобто присутність в залі судового засідання інших осіб (крім учасників процесу) (див. СХЕМУ 14), **наявність умов для ведення відеозйомки** (див СХЕМУ 15),

СХЕМА 13

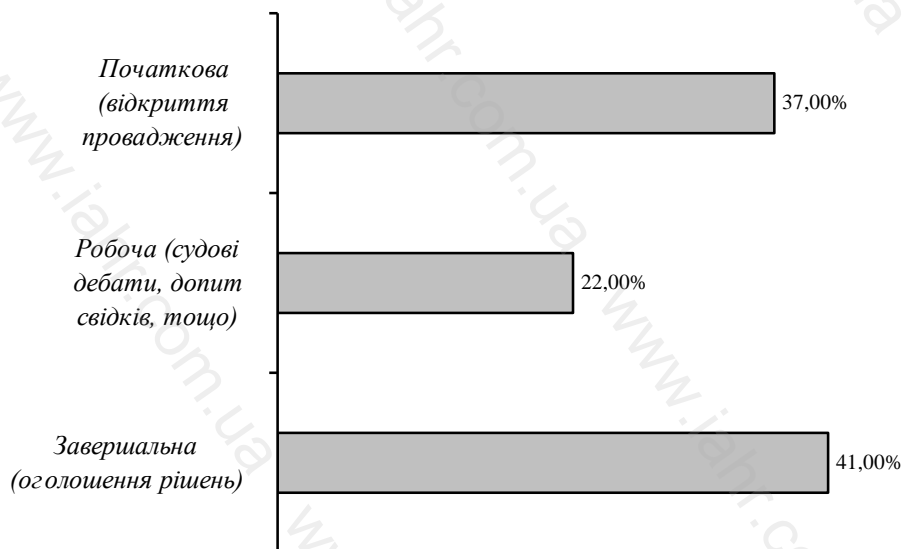
Стадії процесу (%)

СХЕМА 14

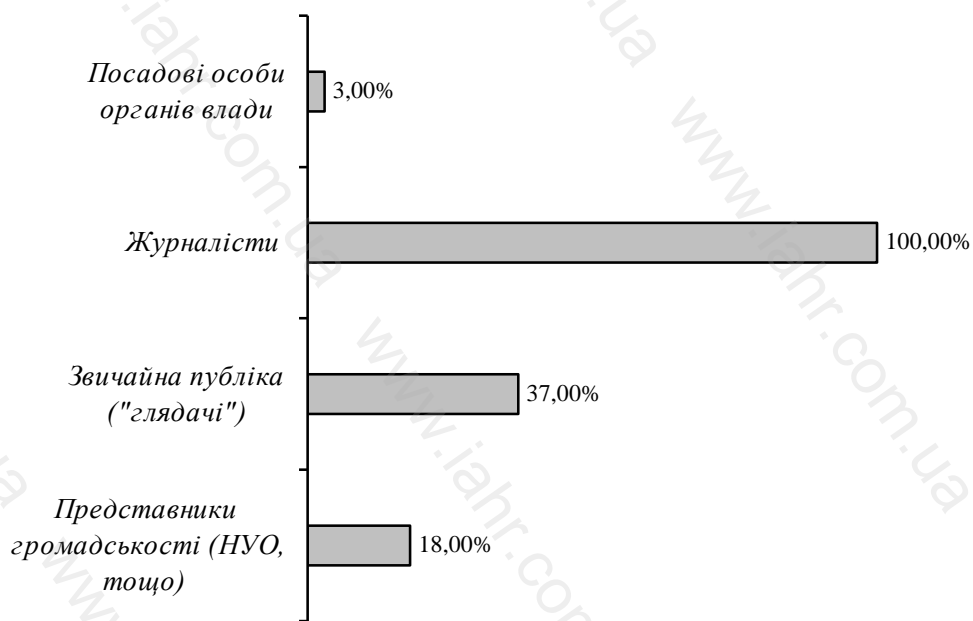
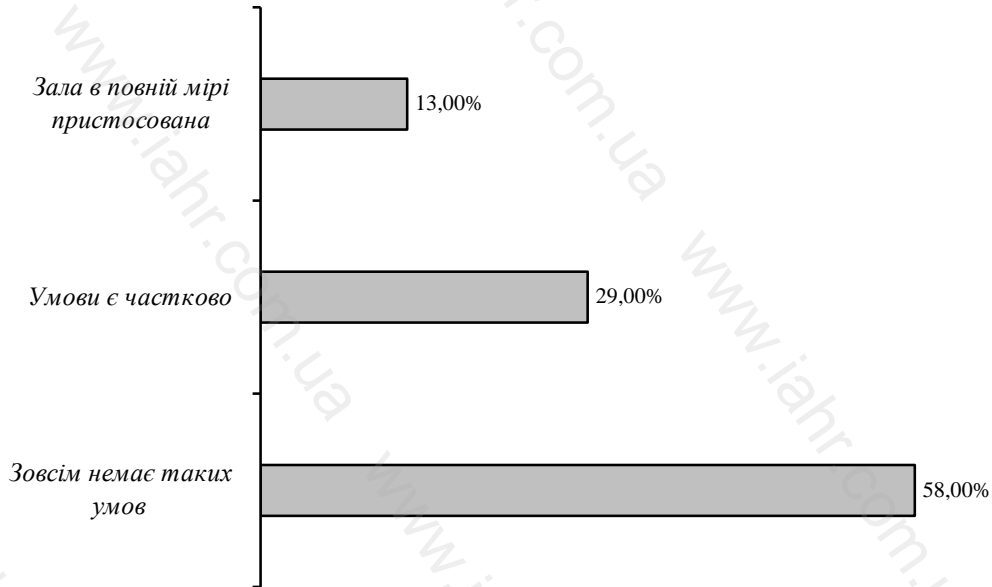
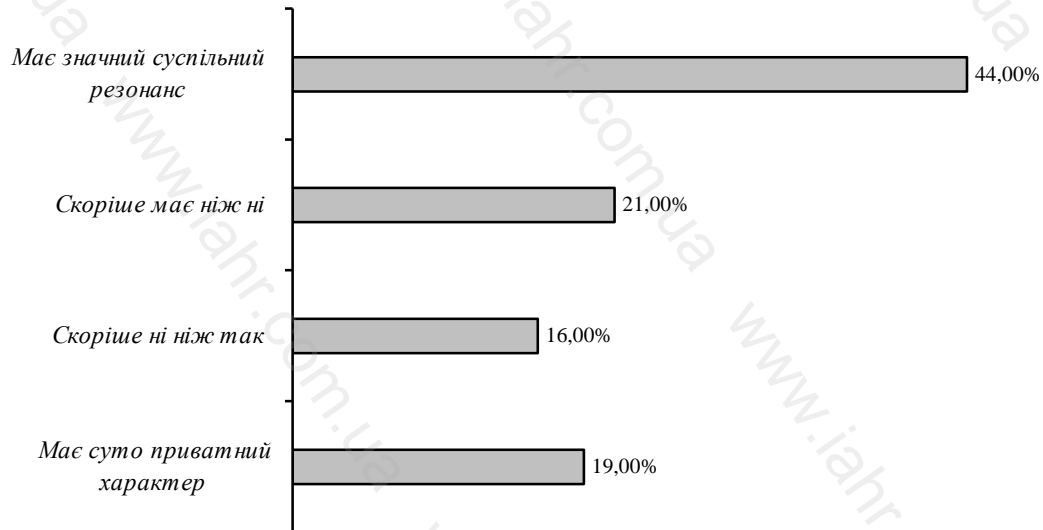
Присутність в залі судового засідання інших осіб (не учасників процесу)

СХЕМА 15

**Наявність умов для ведення відеозйомки в залі
судового засідання**

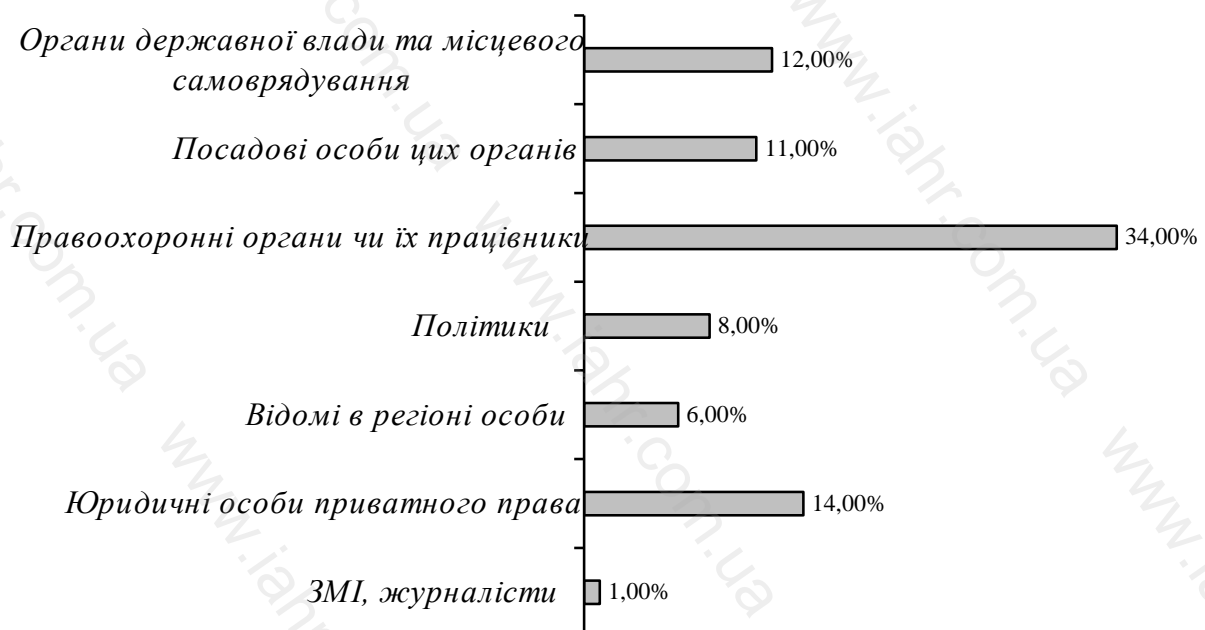
Присутність журналістів на судовому засіданні звичайно пояснюється або суспільною резонансністю справи або прямим чи опосередкованим замовленням. При плануванні моніторингу волонтери оцінювали **потенційну чи реальну суспільну резонансність справи** (судового засідання) виходячи з уявлень про те, про що «звичайно пишуть місцеві ЗМІ». Результати такої оцінки стосовно всіх справ, що були враховані при плануванні та проведенні моніторингу як такі, що можуть викликати інтерес журналістів (приблизно 2500), наведені в СХЕМІ 16

СХЕМА 16

Суспільна резонансність справи

Відібрані справи («потенційно резонансні») характеризувались досить специфічним **складом учасників** (див. СХЕМА 17)

СХЕМА 17.

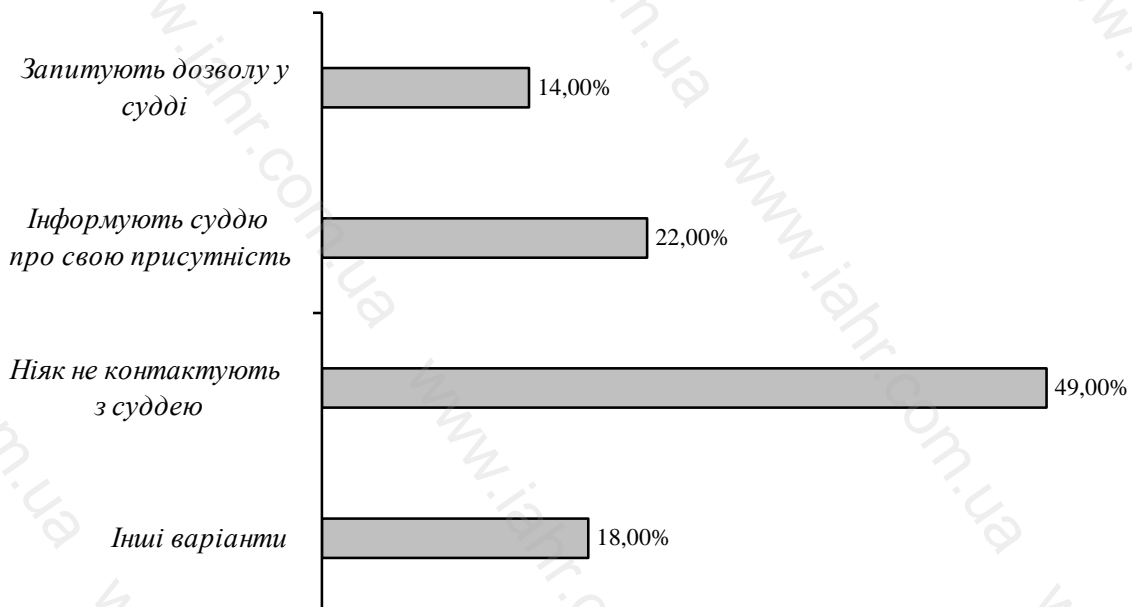
Учасниками процесу є...

Ситуація, що спостерігалась в судах, фіксувалась по наступним основним вимірах: а) поява журналістів в суді (доступність), б) поведінка журналістів, в) поведінка суддів г) психоемоційна тональність відносин суддів та журналістів.

Ключовим моментом є безумовно **можливість доступу журналістів на судові засідання**. Наші спостереження показують, що ця проблема в більшості випадків вирішується на стадії до початку судового засідання. Однак досить часто виникають і ситуації, коли журналісти потрапляють на судові засідання без попередньої домовленості. Такі ситуації є досить показовими з точки зору характеристики суб'єктивного відношення суддів та журналістів до можливості участі (присутності) журналістів у судовому засіданні. Загальну характеристику ситуацій появи журналістів на судовому засіданні показує СХЕМА 18.

СХЕМА 18.

Дії журналістів при появі в судовому засіданні

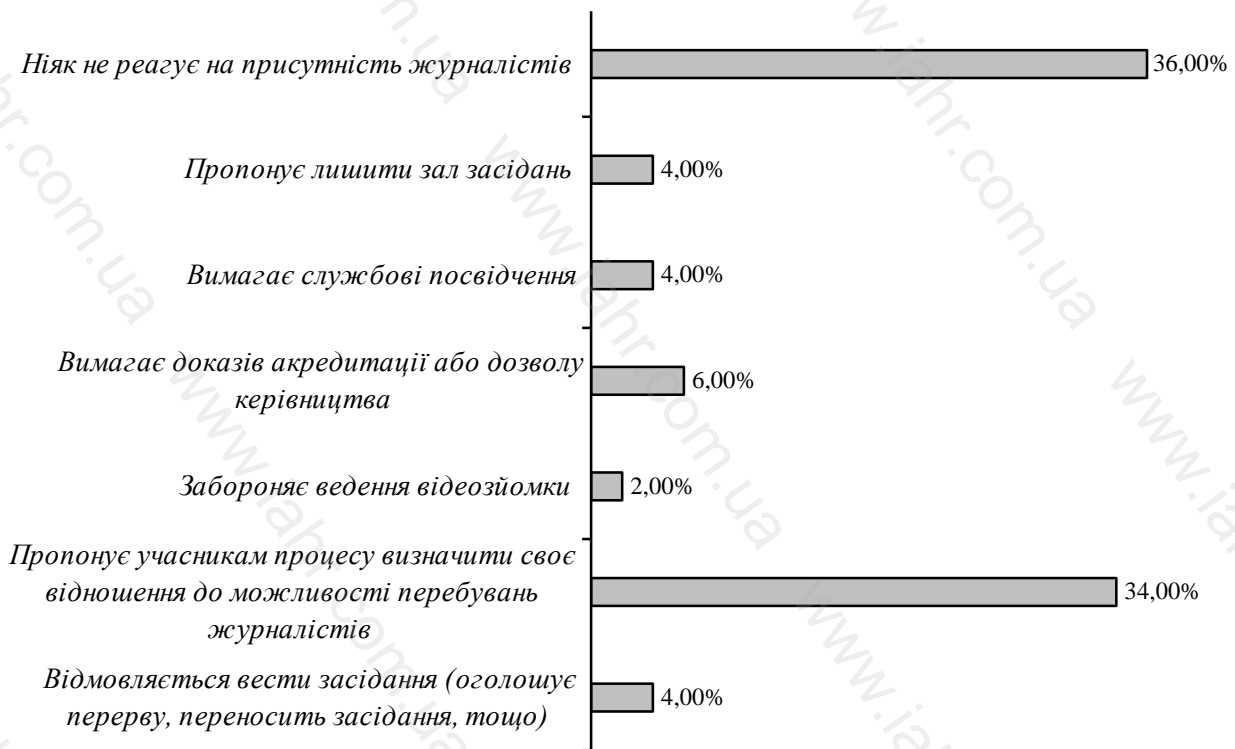
Майже половина випадків (49 %) характеризується відсутністю якихось контактів журналістів та суддів, тобто діє «мовчазна згода» останніх

на присутність журналістів, в 22 % ситуацій журналісти просто інформують про своє бажання бути присутніми на засіданні. Саме ці ситуації орієнтовно на 60-70 % відносяться до тих випадків, коли існує попередня домовленість про присутність журналістів на судовому засіданні. Приблизно у 30 - 40 % ситуацій журналісти потрапляють на судове засідання без попередньої домовленості .

Реакцію суддів на присутність журналістів у залі судового засідання показує СХЕМА 19.

СХЕМА 19.

Дії судді (головуючого) при появі журналістів

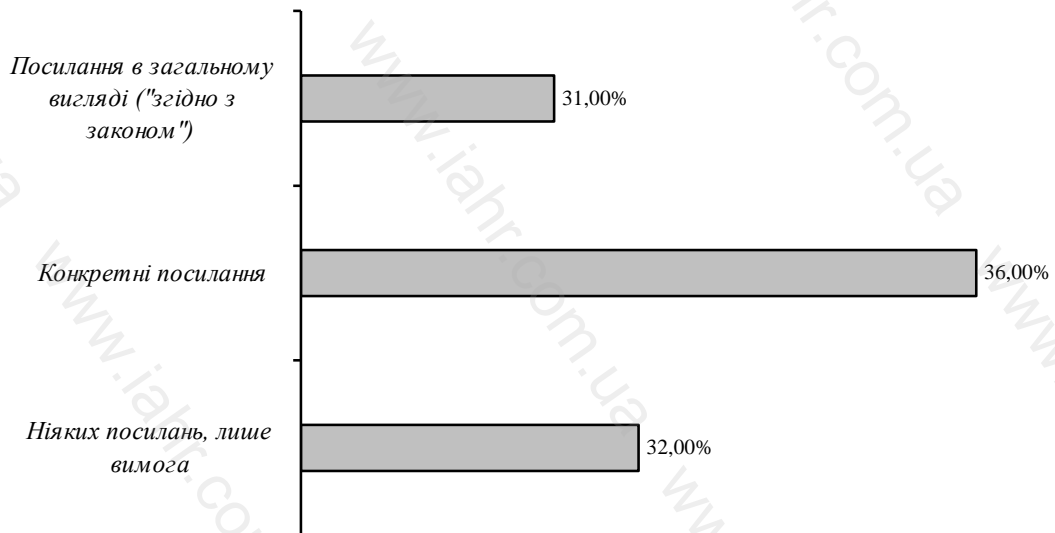
Отримані результати потребують певних тлумачень. Найчастіше суддя ніяк не реагує на присутність журналістів (36 %). Це пояснюється в більшості випадків наявністю попередньої домовленості. Однак при цьому варто звернути увагу на те, що в деяких випадках суддя уникає виконання процесуальної вимоги про отримання згоди учасників процесу, що може тлумачитись як порушення їх процесуальних прав. Третина ситуацій (34 %) характеризується зверненням судді до сторін з пропозицією визначитись стосовно можливості присутності ЗМІ. В цих випадках реакція сторін є

різною. За оцінками спостерігачів ключову роль грають представники сторін (адвокати), які звичайно вимагають «закриття процесу для ЗМІ» (особливо в кримінальних справах). Лише в одній ситуації (земельний спір, де однією з сторін був кримський татарин) позивач наполягав на присутності ЗМІ (телерадіокомпанії), які були ймовірніше всього запрошені саме ним.

Приблизно чверть ситуацій характеризуються різними за формою негативними реакціями судді на присутність ЗМІ. Важливе значення для характеристики поведінки суддів в таких ситуаціях дає СХЕМА 20, яка показує **спосіб обґрунтування вимог судді щодо дій журналістів.**

СХЕМА 20.

**Обґрунтованість вимог судді щодо дій журналістів:
наявність посилань на законодавство**

Варто звернути увагу на те, що 32 % ситуацій характеризуються відсутністю належної правової аргументації, обмежуючись лише загальною вимогою. Найчастіше, за оцінками спостерігачів, такими є вимоги стосовно заборони присутності у залі судового засідання або стосовно обмеження відеозйомки. Спостерігачі звертають увагу на те, що звичайно досить важко визначити чи відбувається передбачене законодавством оформлення таких рішень чи вимог суддею (навіть проста фіксація в протоколі)

Численні дослідження відносин суддів та журналістів показують існування певної напруги в психоемоційній сфері. Враховуючи це,

спостерігачі фіксували та оцінювали **емоційну тональність в спілкуванні суддів та журналістів в процесі судового провадження**. Загалом таке спілкування фіксується майже в половині ситуацій, які були об'єктом спостереження. Стосувалось воно досить різних питань: допуск на засідання, режим застосування відеозйомки, підтримання тиші та порядку, спілкування з сторонами процесу, тощо. Уявлення про **емоційну тональність такого спілкування** дають СХЕМА 21 та СХЕМА 22.

СХЕМА 21.

Тональність звернення судді до журналістів

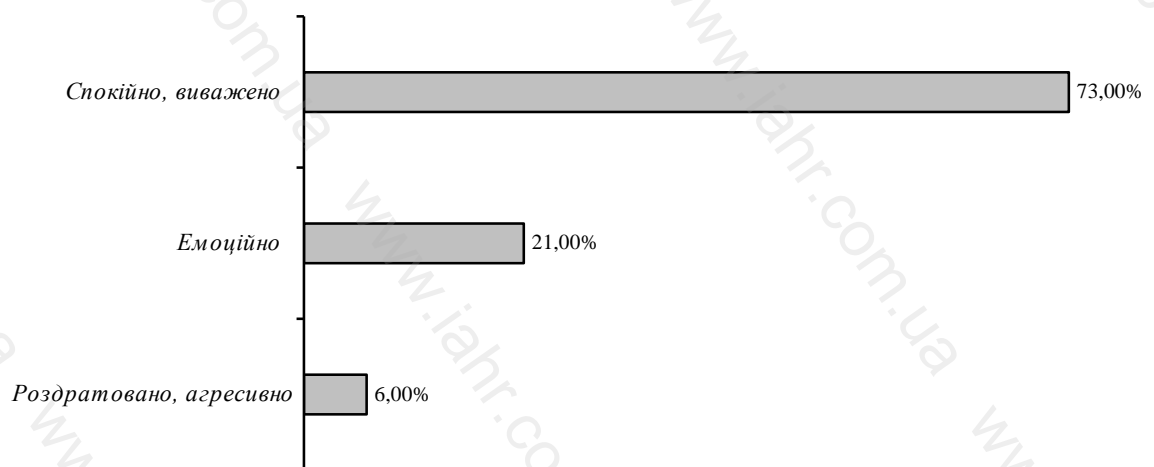
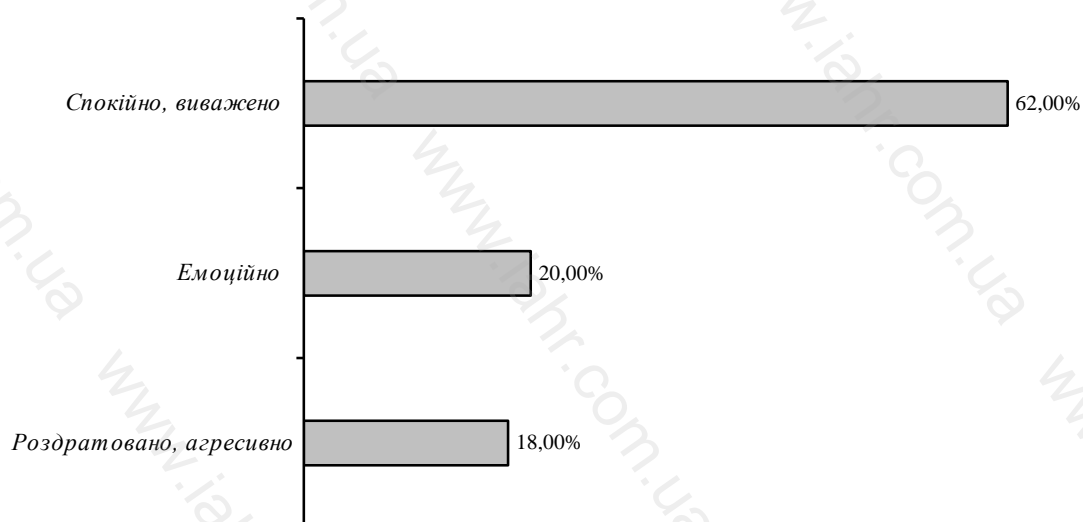

СХЕМА 22.

Тональність спілкування журналістів із суддею

Порівняння цих двох схем дозволяє зробити висновок, що емоційну нестриманість («агресивність») дещо частіше проявляють журналісти. Це відбувається переважно в ситуаціях заборони журналістам на певні дії (допуск в зал засідання, заборона відеозйомки, тощо).

Безумовно, отримані дані не можуть бути екстрапольовані на відносини суддів та журналістів загалом, вони стосуються обмеженої кількості ситуацій спостереження. Однак вони підтверджують існування досить важливої соціально-психологічної проблеми у цих відносинах, що стримує зростання їх конструктивності та ефективності.

Розділ 3. Проблемні питання відносин судів та ЗМІ.

Завданням наступного розділу є ідентифікація типових проблем, що характеризують відносини судів та ЗМІ. В значній мірі такий аналіз базується на результатах **якісних досліджень**, проведених Інститутом прикладних гуманітарних досліджень в рамках моніторингу: фокус-групи за участю суддів та журналістів, глибинні інтерв'ю суддів та журналістів. Ці результати порівнювались з даними загальноукраїнських опитувань суддів та журналістів, проведених в рамках проекту «Україна: верховенство права».

Судова реформа в ЗМІ: незрозуміння чи байдужість?

Суспільна дискусія стосовно стану та перспектив розвитку судової системи навряд чи можлива без активної участі ЗМІ, оскільки лише вони здатні бути її ефективним «модератором». Зважаючи на це в нашому дослідженні формулювалось завдання визначити ступінь включеності регіональних ЗМІ в громадське обговорення судової реформи в Україні.

Лише 3 % журналістів, що були опитані під час загальноукраїнського опитування проекту «Україна: верховенство права», погоджуються з тим, що «проблеми реформування судової системи представлені в українських ЗМІ загалом достатньо» а 36 % переконані, що ці проблеми «практично зовсім не представлені».

Проведений в нашому дослідженні моніторинг регіональних ЗМІ підтверджує ці оцінки, оскільки питома вага відповідних публікацій є досить незначною, майже непомітною серед інших публікацій. Однак важливо не просто констатувати цю ситуацію а визначити її чинники.

Для пояснення цього доцільно звернутись до вже цитованого загальноукраїнського опитування журналістів, яке показує домінування наступних чинників: необізнаність журналістів у цій тематиці (65 %),

некомерційність подібних матеріалів (40 %), відсутність інтересу широкої публіки до подібних матеріалів (31 %), позиція редакційного менеджменту (18 %).

На наш погляд ці дані потребують досить обережної інтерпретації, оскільки **вони є лише самооцінками журналістів**, тобто є скоріше їх самовиправданням ніж поясненням реальних чинників. Реальні чинники мають більш складний та суперечливий характер. В цьому переконують результати проведених глибоких інтерв'ю, які можуть бути викладені в кількох висновках:

- у практиці журналістської роботи досить поширеними є ситуації «не інформованості у вузьких, спеціалізованих питаннях», однак звичайно це не зупиняє журналістів. Тому не слід визнавати неінформованість основним чинником пасивності журналістів в судовій проблематиці;
- журналісти **не мають внутрішньої мотивації** для розгляду судової проблематики, що пояснюється відсутністю у значної кількості журналістів чіткої громадянської позиції та домінуванням стандартів «жовтої преси».

Фрагмент інтерв'ю . Журналіст О. (тижневик, м. Сімферополь): *«Нас більше цікавить факт, бажано –гострий, навіть «смажений», який потрібен читачам. Головне – зацікавити їх, а це тиражність, популярність видання».*

- позиція журналістів є відображенням настроїв суспільного розчарування та апатії населення, що створює **установку масової свідомості на байдужість щодо долі судочинства**

Це лише окремі штрихи до ситуації, які не можуть дати повне пояснення ситуації. Її складність та суперечливість досить чітко продемонструвала реакція громадськості та журналістського середовища на гучний «судовий скандал» в липні 2007 року, коли під час прес-конференції у Києві судді місцевих судів зробили заяви про наявність тиску на них з боку керівництва Апеляційного суду АРК. В регіональних ЗМІ ця подія залишилась майже непоміченою. Деякі ЗМІ обмежились передруком прес-

релізів або публікацій центральних ЗМІ, інші (політичної спрямованості) намагались використати це для аргументації передвиборчої позиції своїх політичних сил. Громадської дискусії такі публікації не змогли створити.

Досить несподіваний та неоднозначний результат було отримано під час опитування суддів. З одного боку, вони визнають важливість ініціювання ЗМІ широкого громадського обговорення судових проблем. З іншого боку, вони стримано висловлюються стосовно можливості сучасної журналістики «не нашкодити цим», тобто бути конструктивними та об'єктивними.

Відношення суддів та журналістів до принципу відкритості судового процесу.

Загальний принцип відкритості судового провадження знаходить досить суперечливі прояви в реальних процесах взаємодії суддів та журналістів. При цьому варто розрізняти окремі проблеми, що при цьому виникають. Результати проведених нами інтерв'ю показують існування у суддів та журналістів суттєвих відмінностей в розумінні змісту цього принципу та шляхів його практичної реалізації.

Прихованим підґрунтям **позиції суддів** з цих питань було прагнення дати відповідь на поширені в суспільстві стереотипи оцінки судової системи як переважно «закритої». Тому судді досить активно звертались до законодавства, переконуючи в тому, що будь-які випадки «закриття процесу» базуються виключно на вимогах законодавства. Разом з тим, наші спостереження під час фокус-груп а також публічних дискусій під час спільних заходів показують, що в деяких випадках судді не знають відповідних законодавчих приписів або тлумачать їх надто формально, безпідставно розширюючи підстави для оголошення процесу закритим для ЗМІ. До певної міри це пояснюється тим, що лише незначна частина суддів потрапляла в ситуації резонансних судових процесів, коли вони змушені були певним чином реагувати на присутність журналістів. Тобто судді в більшості своїй «інформаційно» не підготовлені до ситуацій спілкування з пресою.

Фрагмент інтерв'ю. Суддя К. (місцевий суд, АРК): «Я працюю суддею вже 17 років, але лише тричі на судовому засіданні були присутні журналісти».

У відношенні журналістів до принципу відкритості судового провадження розрізняються дві моделі:

А) «Романтична», яка базується на уявленні про відсутність раціональних та соціально виправданих заборон щодо доступу журналістів до інформації про судові процеси. Існуючі в законодавстві обмеження (в тих нечастих випадках, коли вони відомі) розглядаються критично, інколи навіть як «рецидиви радянського судочинства», несумісні з свободою слова та іншими демократичними цінностями.

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст О. (Інтернет-видання, м.Сімферопіль): «Закрита інформація щодо судових справ можлива лише стосовно двох випадків: а)заборони, встановлені законом для захисту державної таємниці б) при розгляді інтимних сторін людського життя (наприклад, справи про зґвалтування). Вся інша інформація має бути відкрита.... Сторона у справі не може вирішувати, дозволяти журналістам присутність в судовому засіданні чи ні».

Нами допускалась можливість існування такого відношення, однак несподіваними виявились масштаби його поширення та стійкість (сформованість). Отримані результати дозволяють охарактеризувати прибічників таких поглядів: а) найчастіше вони працюють в жанрі оперативної інформації (новини, хроніка, репортаж), б) мають «сумнівну» журналістську освіту або взагалі її не мають, в) не мають систематичних контактів з судовими органами або рідко пишуть про цю проблематику, г) працюють переважно в телерадіокомпаніях або Інтернет-виданнях, д) мають незначний стаж роботи за фахом.

Б) «Реалістична» модель характерна для журналістів, що систематично працюють в жанрі судової (хоча частіше – правової) журналістики і мають досить чіткі уявлення про можливості журналістів у доступі до суду та судової інформації. Журналісти визнають, що їх знання

отримані не стільки внаслідок самостійного вивчення спеціальних правових питань скільки під впливом взаємодії з суддями або іншими юристами (наприклад, працівниками прокуратури, органів внутрішніх справ).

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст П. (відомчий тижневик, м. Сімферополь): *«Мені важко зрозуміти нюанси процесуального законодавства. Тому я не намагаюсь сама шукати відповіді на подібні питання (наприклад, можу я про щось писати чи ні) а звертаюсь до юристів. При роботі над матеріалами про судові проблеми намагаюсь завжди вчиняти так як мені радять судді. Хоча іноді не зовсім розумію, чому існують певні обмеження...»*

Окремі журналісти проявляють при цьому навіть «надмірну стриманість та обережність», стверджуючи, наприклад, що *«не варто взагалі писати про судову справу, вирок в якій не набув законної сили»*.

Доступ до суду (можливість присутності на судових засіданнях)

Слід розрізняти: фізичну доступність (можливість потрапити в приміщення суду) та процесуальну доступність (легалізацію присутності на судовому засіданні).

Журналісти звертають увагу на складність отримання можливості *«переступити поріг суду»*, оскільки режим охорони цих установ часто є таким, що суттєво ускладнює навіть це. Неоднозначно журналісти сприймають поширення практики відеоконтролю приміщень суду, що набуває поширення.

Судді до цієї практики відносяться позитивно, вказуючи на важливість створення *«нормальних умов для судочинства»*, *«неможливість перетворення залів судових засідань в продовження вулиць»*.

Більш складною є проблема доступу журналістів на судові засідання. Більшість опитаних журналістів визнають необхідність такої присутності, вбачаючи в цьому не лише важливість для отримання повного та всебічного уявлення про судові справи але й прояв громадського контролю поведінки суддів, що може мати стримуючий характер для будь-яких порушень. Фактично всі журналісти, що пишуть про правову проблематику, мали досвід

участі в судовому процесі (детальніше див Розділ 2). **Хоча вони, як правило, не визнають таку участь обов'язковою для підготовки матеріалів з судової проблематики**, посилаючись на те, що «для підготовки матеріалів про судову справу не завжди доцільно втрачати багато часу на рутинні судові засідання, краще провести кілька інтерв'ю з учасниками процесу та вивчити доступні матеріали справи».

За свідченням журналістів досить часто виникають ситуації, коли судовий процес формально залишається відкритим, однак суддя забороняє журналістам проводити відеозйомку або навіть просто бути присутніми на такому засіданні. Деякі такі ситуації були описані під час спостережень та опитувань.

Фрагмент інтерв'ю. Суддя К. (місцевий суд, АРК): «Кілька років тому я розглядала досить важку цивільну справу, де позивачем був кримський татарин. В справі було надто мало доказів. Крім того позивач проявив неабияку активність, вже на стадії підготовки справи до слухання активно апелюючи до громадськості. А на перше судове засідання він привіз із Сімферополя журналіста однієї з загальнокримських газет. У мене було побоювання, що такий журналіст буде не завжди об'єктивним у викладенні фактів Тому я не дозволила журналісту бути присутнім на судовому засіданні, посилаючись на відсутність дозволу на це з апеляційного суду».

В цій історії важливим є навіть не те, що суддя використав підставу, що не передбачена процесуальним законодавством, а те, що журналіст ніяк не реагував на використання такої підстави. Це підтверджує тезу про відсутність у журналістів чітких уявлень про правову регламентацію участі представників ЗМІ в судовому провадженні.

По-різному судді та журналісти описують випадки заборони присутності журналістів на судових засіданнях а також і підстави такої заборони.

Фрагмент інтерв'ю. Суддя Х. (місцевий суд, АРК): «Суддя сам по собі ніколи не відмовляє журналістам. Ці питання визначаються ще до

початку судового засідання. Це дозволяє уникати непотрібної напруги під час розгляду справи. Звичайно ці питання вирішуються шляхом узгодження позицій сторін. Якщо хтось із учасників процесу заперечує проти стаціонарної фото та відеозйомки ми ніяк не можемо їх примусити».

Доступність інформації про судові справи.

Опитування журналістів, проведене в рамках проекту «Україна: верховенство права» засвідчило домінування негативних оцінок рівня доступності для журналістів інформації про судові справи. Визнають таку інформацію «практично недоступною» - 10 %, а 42 % визнають її «переважно недоступною».

Такі результати потребують уточнень та тлумачень, оскільки **вони характеризують не стільки інституційні можливості, скільки існуючу практику вітчизняної журналістики.** Однак на їх підставі досить часто роблять надто радикальні висновки (наприклад про необхідність зняття будь-яких обмежень в доступі до матеріалів поточних судових справ), що можуть принести більше шкоди ніж користі в реформуванні судової системи.

В цьому переконують відмінності оцінок журналістів в залежності від інтенсивності та глибини їх контактів з судовою проблематикою. **Журналісти, що спеціалізуються на правовій проблематиці,** відзначають реально існуючі проблеми у отриманні інформації про судові проблеми, але практично всі визнають, що **в тих випадках, коли це дозволяє законодавство, інформація про судові справи може бути отримана більш менш оперативно.** Недоліками існуючої ситуації вони визнають: *практично непрацюючі веб-сайти судів або їх відсутність в більшості випадків взагалі, в деяких випадках - необхідність пошуку «неформальних контактів з суддями» аби отримати інформацію оперативно, відсутність публікацій судових рішень в масових виданнях, невизначеність в судах посадових осіб, відповідальних за контакти з пресою, неможливість використання практики офіційних запитів (що*

робить отримання інформації ще менш оперативним), небажання окремих суддів давати будь-яку інформацію («аби приховати корупційний підтекст справи»), тощо.

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст М. (редактор друкованого ЗМІ, м. Сімферополь): «З власного досвіду знаю наскільки важко спілкуватись з суддями з приводу отримання якоїсь інформації. Отримати її можна лише тоді, коли в тебе є особисті зв'язки з суддями або працівниками суду».

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст О. (тижневик, м. Севастополь): «З суддями важко спілкуватись. Кожного разу, коли доводиться звертатись з проханнями про надання інформації виникає відчуття, що ти в них милостиню просиш».

Симптоматичною (хоча і не безспірною) є заява одного з опитаних журналістів, яка наводиться нижче.

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст Д. (Телерадіокомпанія, м. Севастополь): «Я працюю у відділі новин і мені доводиться спілкуватись з різними установами. Ми не користуємось практикою офіційних запитів, оскільки це надто довго та незручно. Частіше це безпосередні контакти з інформованими людьми, інколи неформальні а частіше офіційні. **Я не впевнений, що судді чимось відрізняються від інших державних посадовців.** Якщо ви представляєте поважну телекомпанію, що незаплямована в скандалах чи замовних публікаціях, у вас є достатньо професійного такту, то вам відмовлять рідко. Мені важче отримати інформацію в органах місцевого самоврядування з земельних питань ніж в суді про справи з цих же питань».

Правова інформованість журналістів.

Питання правової інформованості журналістів належать до проблем, що найчастіше обговорюються в контексті взаємодії судів та ЗМІ. Саме з цим досить часто пов'язують існуючі проблеми, пояснюючи правовою невідповідністю журналістів відсутність реальних публікацій з проблематики судової реформи. Наші дослідження підтверджують досить

низький рівень правової підготовки журналістів, що стає причиною досить грубих помилок у висвітленні судової проблематики.

Однак слід розняти кілька категорій журналістів: а) журналісти, що спеціалізуються на судовій проблематиці, б) журналісти, що працюють в жанрі новин (хроніки), в) журналісти, що не мають безпосередньої зацікавленості в судовій проблематиці (працюють в інших жанрах).

Знання процесу. Більшість опитаних журналістів визнають свої знання з цих питань *«неповними та фрагментарними»*, які формуються не стільки шляхом систематичної самоосвіти скільки через практику спілкування з юристами (перш за все – суддями), спостереження за судовим процесом, вивчення судових рішень. Відношення до цього є неоднозначним, оскільки частина опитаних журналістів не виявляє **реальної зацікавленості** в отриманні систематичних знань з цих питань, визнаючи свої знання *«мінімальними але достатніми»*. Деяко в іншій формі на цю обставину звертають увагу і судді, коли критично оцінюють *«амбіційність та самовпевненість журналістів, що з дивною сміливістю намагаються вільно тлумачити норми процесуального законодавства»*.

Юридична термінологія. Судді постійно наголошують на необхідності чіткого дотримання в публікаціях про судові справи правил використання спеціальних термінів та неможливості їх *«заміни чи спрощення»*. При цьому наводять численні приклади грубих помилок, які вони час від часу знаходять в публікаціях місцевих ЗМІ. (наприклад, *«вживання терміну злочинець відносно підсудного»*, тощо).

Фрагмент інтерв'ю. Суддя С. (м. Сімферополь): *«Журналісти допускають помилки приблизно в половині публікацій, які мені вдалось побачити в цьому році. В квітні у мене брали інтерв'ю журналісти газети. Коли мені принесли текст я був шокований тим, що навіть з диктофону мої слова записані неточно. І це були саме термінологічні а не фактичні помилки. Можливо, це кидається в очі одразу і викликає роздратування моїх колег»*.

Інший підхід поширений серед журналістів.

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст А. (працівник районної газети, АРК): *«Я пишу звичайно з ухилом в етичні проблеми. Тому намагаюсь не використовувати спеціальну юридичну термінологію. Крім того, читачі нашої газети – переважно люди похилого віку, які навряд чи здатні розібратись в юридичних тонкощах».*

«Ризиковані форми» висвітлення судових процесів: обхід заборон.

В інтерв'ю з суддями звертається увага на необхідність розгляду особливостей поведінки ЗМІ в ситуації наявності тих чи інших обмежень на висвітлення судового процесу, які їх однак не зупиняють а примушують знаходити можливості отримання інформації в обхід таких заборон. Особливо часто такі моделі поведінки обирають журналісти телерадіокомпаній, що спеціалізуються в жанрі новин.

Фрагмент інтерв'ю. Суддя К. (місцевий суд, м. Севастополь): *«Дуже часто наші ухвали про закритий процес неадекватно сприймаються журналістами. Я вже не кажу про критичність їх висловлювань про такі рішення. Гіршим є інше. Їх прагнення отримати інформацію будь-якою ціною. Ми забороняємо їм проводити зйомку в залі суду. Вони намагаються це робити в коридорах суду а найчастіше біля входу до суду, де охорона ніяк не може впливати на це. Це дуже нервує всіх учасників процесу. В моїй практиці був випадок, коли свідок відмовився давати свідчення, посилаючись на телекамери перед входом до суду».*

Журналісти таку практику схильні визнавати *«нормальною робочою ситуацією»*. Значна частина опитаних журналістів не визнають оголошення процесу закритим перешкодою для його висвітлення в ЗМІ. При цьому їх уявлення про ті вимоги, які витікають з оголошення про закритий процес, є дуже фрагментарним та неповним. Особливо чітко така позиція проявляється у журналістів телерадіокомпаній, що працюють в службах новин. Частина журналістів є прибічниками позиції абсолютності свого права на висвітлення суспільно важливих фактів та процесів.

Відношення суддів до спілкування з журналістами.

Під час фокус-групи за участю журналістів один з її учасників стверджував, що *«журналісти викликають роздратування у суддів»*. Ця теза може сприйматись як певне емоційне перебільшення, однак вона засвідчує існування суттєвих соціально-психологічних проблем у відносинах суддів та журналістів. У журналістів та суддів існують діаметрально протилежні взаємної оцінки. Базова установка журналістів: *«судді закриті, тому що корумповані»*. Базова установка суддів: *«Журналісти агресивні та недобррозичливі по відношенню до суддів, оскільки їм краще (вигідніше) «очернити» ніж дати об'єктивну оцінку»*.

Наявність таких установок стає причиною того, що спілкування суддів і журналістів створює численні організаційні та психологічні проблеми.

Судді звертають увагу на наступне:

«журналісти не схильні приймати якісь раціональні аргументи (наприклад, посилання на законодавство) якщо це не відповідає їх уявленням про якісь речі»,

«неповага до суду домінує у поведінці журналістів»,

«журналісти не проявляють ввічливості та чемності у відносинах з суддями»,

«Питання, що нам задають під час інтерв'ю, є досить часто некоректними і за формою і за містом»,

«журналісти не хочуть зрозуміти, що вимоги законодавства, які обмежують їх доступ до інформації, треба виконувати а не лише критикувати»,

Журналісти також висувають певні зауваження:

«судді вважають себе захищеними від інтересу громадськості та ЗМІ без всяких обмежень, посилаючись на інтереси сторін»,

«судді всіяко уникають спілкування з пресою, іноді це просто неможливо пояснити»,

«при появі журналіста в залі судового засідання суддя може дозволити грубу форму вимоги, іноді навіть ображаючи журналіста»,

*«судді не вміють відповідати на питання (в інтерв'ю чи в інших ситуаціях), намагаючись знайти будь-який привід, щоб цього не робити»,
«судді проявляють неповагу до журналістів, всіх гамузом зараховуючи до жовтої преси»,
«в суддівському середовищі існує упередженість щодо журналістів».*

Організаційні проблеми взаємодії судів та ЗМІ.

Результати опитувань засвідчують, що для регіону (очевидно, як і для України в цілому) характерним є відсутність інституційних форм взаємодії судів та ЗМІ. Такі відносини мають переважно ситуативний характер. Хоча спроби надати їм більш системний характер відзначають як судді так і журналісти. Позитивно журналісти оцінюють діяльність судді Апеляційного Суду АРК Ш., що *«на громадських засадах»* фактично виконує різнопланові функції прес-служби, активність окремих суддів регіону, що проявляють ініціативу у спілкування із ЗМІ, існування веб-сайту господарського суду. Однак загалом визнається, що *«судова система не робить кроків назустріч пресі»*. На відміну від прокуратури та органів внутрішніх справ, що мають чітку організацію співпраці із ЗМІ, ключовою ланкою якої є прес-служби.

Враховуючи ці оцінки під час опитувань визначалось відношення опитуваних до таких інституцій як прес-служби, «спікери судів», веб-сайти судів.

Журналісти звертають увагу на те, що при адмініструванні судових установ практично **не враховується можлива суспільна резонансність справи** при призначенні дати засідань, виборі приміщень, забезпеченні безпеки тощо.

Фрагмент інтерв'ю. Журналіст Т. (тижневик, м. Сімферополь):
«Складається враження, що для адміністрації судів і для самих суддів

інтерес громадськості до судового процесу є чимось схожим на природне стихійне лихо, яке не передбачене метеопрогнозом».

Наслідком цього стають численні проблеми:

А) Засідання проходять в приміщеннях, що не пристосовані для публічних (відкритих) засіданнях, не можуть вмістити всіх бажаючих, відсутні умови для проведення відеозйомки, тощо.

Б) Адміністрація суду не надає потрібної журналістам інформації (наприклад, прес-релізів) та демонструє «дивну поведінку уникнення контактів з пресою».

В) Судді не готові до спілкування з журналістами, не мають чіткої позиції стосовно меж «відкриття процесу» для ЗМІ.

Г) Створюються численні перешкоди як для учасників процесу так і інших осіб, що потрапляють в приміщення суду (постійна відеозйомка приміщень суду, тіснява, тощо).

Журналісти констатують недосконалість існуючих форм взаємодії судів та ЗМІ. В порівнянні з іншими правовими інститутами (наприклад, прокуратурою, органами внутрішніх справ) судові органи практично не проявляють якоїсь активності в інформуванні громадськості про судові проблеми. Все відбувається переважно стихійно на основі ентузіазму окремих суддів та керівників судів. Журналісти стримано оцінюють можливості створення прес-служб при судах («для більшості судів це просто нереально»), хоча визнають, що *«хтось має виконувати такі функції».*

РЕКОМЕНДАЦІЇ.

1. Взаємодія судів та ЗМІ має отримати **організаційне закріплення у відповідних «типових регламентах відносин судів та ЗМІ»**, де буде чітко визначено основні ситуації чи форми такої взаємодії, встановлено взаємні права та обов'язки, запропоновано тлумачення складних процесуальних вимог стосовно участі ЗМІ у судових засіданнях. Документ має бути максимально технологічним, позбавленим загальних декларативних положень. Такий регламент може мати різний правовий статус. Можливі варіанти: рекомендації Верховного суду, методичні вказівки Державної судової адміністрації, рішення органів суддівського самоврядування. Розробка такого документу можлива лише у співпраці з журналістами та їх об'єднаннями, з обов'язковим залученням адвокатів.

2. Доповненням до цього напрямку має бути підготовка навчальних посібників для суддів **«Відносини з пресою»**, де має бути лаконічно та технологічно викладено правові, етичні, організаційні правила поведінки суддів у відносинах з ЗМІ. Для імплементації цього посібника корисними можуть бути **тренінги з суддями**, завданням яких має бути формування практичних навичок та вмінь роботи з журналістами.

3. В рамках регламентації взаємних відносин судів та ЗМІ корисним може бути запровадження **інституту акредитації ЗМІ при судах, але не як дозвільної системи а як способу формалізації та закріплення певних прав та обов'язків**, яка буде взаємо дисциплінуючою. Хоча слід визнати, що така акредитація вже фактично існує в тих випадках, коли суди і окремі ЗМІ мають усталені неформальні взаємозв'язки. Організаційною основою акредитації має стати укладення **угод про надання інформації**, які передбаченні чинним законодавством, однак фактично не використовуються.

4. Необхідно ініціювати **становлення регіональних «журналістських пулів» в сфері судової (правової) журналістики**, що можуть мати різну ступінь формалізації: від практики систематичних професійних контактів (спільні семінари, різні заходи, обмін інформацією, тощо) до створення громадських об'єднань судових журналістів. Навряд чи реальним буде створення загальноукраїнського об'єднання (наприклад, аналогічного російській Гільдії судових репортерів). Перевагу слід віддати регіональним ініціативам, які в перспективі можуть утворити і загальноукраїнське об'єднання.

5. **Правова освіта журналістів** належить до пріоритетних завдань. Варто розрізнити вже працюючих журналістів і тих, хто отримує спеціальну освіту або проходить початкове професійне стажування. Доцільно проведення наступного: а) **підготовка посібника «Судова журналістика»**, який може бути використано як тими, хто працює в сфері судової журналістики так і студентами відповідних вузів (посібник має містити не лише виклад фахових журналістських аспектів але й максимально повну інформацію про правові, організаційні та етичні питання взаємодії журналістів з судами а також практичні поради стосовно роботи в цій сфері, аналіз типових помилок журналістів), б) **проведення тренінгів та інших навчальних заходів для журналістів** на основі моделювання реальних ситуацій співпраці з судами або «дидактичного супроводження» участі журналістів у висвітленні реальних резонансних судових процесів у регіоні, в) запровадження **спецкурсу «Судова журналістика»** у вищих навчальних закладах регіону, що готують кадри для ЗМІ, г) розробка **кодексу етичних стандартів судової журналістики**, його затвердження та популяризація регіональними журналістським об'єднаннями, д) **включення проблематики відносини з ЗМІ у програми підготовки (підвищення кваліфікації) професійних суддів** (Академія суддів, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, Одеська Національна юридична академія).

6. Неоднозначними є **перспективи створення прес-служб** в судах, на чому звичайно робиться акцент при публічному обговоренні цих проблем. Наші дослідження показують, що необхідно застосовувати більш реалістичний підхід. Доцільно ставити питання про створення **«колективних прес-служб»**, які будуть об'єднаними інформаційними центрами для однопрофільних судів (наприклад, це можуть бути прес-служби при Апеляційному суді АРК, Севастопольському Апеляційному господарському суді, Апеляційному адміністративному суді). Іншим варіантом вирішення цієї проблеми може бути створення єдиної прес-служби при територіальних органах Державної судової адміністрації.

7. Світова практика засвідчує **можливість використання інституту «судових спікерів»**, тобто підготовка окремих суддів до більш активної участі у висвітленні судових проблем в ЗМІ. Однак українські реалії накладають певні обмеження, що мають бути враховані при визначенні змісту діяльності таких осіб. Наші дослідження показують, що доцільно провести відбір суддів, що мають систематичні контакти з пресою (тобто до них найчастіше звертаються журналісти, наприклад, керівники судів, судді, що спеціалізуються на потенційно резонансних справах тощо) і провести з ними **серію спеціальних тренінгових заходів**, що враховують специфіку саме цієї категорії.

7. Створення прес-служб зробить можливим наповнення реальною інформацією **веб-сайтів судів**.

8. Створення організаційних умов для започаткування **систематичної практики спільних заходів для суддів, журналістів та адвокатів** з обговорення проблемних питань взаємодії судів та ЗМІ. Це можливе на основі ініціатив як журналістських організацій так і самих судів або територіальних підрозділів Державної судової адміністрації. Наприклад, може корисним виявитись проведення щорічних спільних конференцій

суддів (перш за все керівників судів) та журналістів, де мають спільно аналізуватись підсумки роботи ЗМІ по висвітленню судової проблематики.

9. Проведення **систематичного моніторингу «судової тематики» регіональних ЗМІ** та оприлюднення його результатів для громадського обговорення.

Особливості взаємодії судів та засобів масової інформації в регіоні

Аналітичний звіт за результатами моніторингу в Криму

Відповідальний редактор *В.І. Точений*
Коректор *К. О. Пяткова*

Printing/Друк
Центр оперативної поліграфії СПДФО *Корецька Л. О.*
Свідоцтво № 04058841Ф0060524 від 06.12.2001 р.
вул. Пушкінська, 63, м. Харків, Україна

Paper/Папір
Offset/Офсет

Гарнітура
Arial

Підписано до друку 15.09.2007 р.

Формат 60x84/8.

Наклад 200 прим.

Харків–2007